

ЛИЗИС

Сократ, Хипоталес, Ктезип, Менексен, Лизис

- 203   *Въведение*   Вървях от Академията
право към Ликейона¹ вън
от града покрай самата
стена. Като достигнах до малката порта, дега е
изворът на Паноп², натъкнах се на Хипоталес, сина
на Хиероним, на Ктезип от дема Пеанея и на мно-
го други младежи, които се бяха събрали край тях.
Като ме видя да приближавам, Хипоталес рече:
— Откъде идваш, Сократе, и накъде си се за-
пътил?
b   Аз отвърнах:
— От Академията направо към Ликейона ми е
пътят.
— Ела там при нас — рече той. — Няма ли да
се отбиеш? Заслужава си.
Попитах го:
— Къде е това там и кои са тия с тебе?
Той посочи едно оградено място до стената, вра-
тата беше отворена и рече:
— Там си прекарваме времето ние, а и други
младежи — доста много, пък и хубави.
204   Какво представлява това място и с какво се
занимавате?
— Това е палестра³, построена насекоро. Времето
ни минава в разговори, в които бихме те включили
с удоволствие.
— И добре правите — рекох аз. — А кой е там
ръководител?
— Един твой другар и почитател — Микос⁴ —
отговори Хипоталес.
— В Зевс се кълна — рекох, — не е прост човек,
способен софист е.
А той попита:
— Искаш ли тогава да те заведем да се запоз-
наеш с посетителите?
b   — По-напред ще ми е приятно да чуя кой е кра-
савецът, за когото си струва да вляза?

— Един смята за красавец едного, Сократе, друг другого — рече той.

— Ами ти, Хипоталес, кого смяташ? Това ми кажи. }

При тоя въпрос момъкът се изчерви, а аз рекох:

— Сине Хиеронимов, недей да ми казваш дали си влюбен в някого, или не си. Аз и без това съм сигурен, че не само си влюбен, но че чувството ти вече е напреднало. За всичко друго съм без способности и не ме бива, но това като че ли от бога ми е дадено — веднага мога да разпозная човек, който обича или е обичан.

При тия ми думи Хипоталес се изчерви още по-вече. Тогава се обади Ктезип:

— Признак на добро възпитание е това, Хипоталесе, че се червиш и стесняваш да кажеш на Сократ името. Но само малко да поговори с тебе, ще му додееш — толкова често го повтаряш. Нас, Сократе, направо ни е запушил ушите с името на Лизис, проглушил ни е. Ако пък пийне, дотам без мярка говори за него, че ни се струва, първото, което ще чуем, като отворим сутрин очи, е името на Лизис. И от това, дето споделя в разговор, ни досажда, но все пак търпи се. Захване ли обаче да лее своите похвали в стихове или в проза! Но което е най-непоносимо — за любимеца си оторе на това той пее с глас, крайно странен, който сме длъжни да слушаме и понасяме. А сега се черви, като го питаш.

— Сигурно Лизис е съвсем млад човек — рекох аз. — Разбирам по това, че чух името му, а не се сещам кой е.

— Много-много не му казват по име, още го наричат с името на баща му, който е много известен човек. Съмнявам се впрочем, че не си забелязвал момчето. Толкова е хубаво, че това му стига, за да го знаят хората.

— Кажи чий син е — попитах аз.

— Най-големият син на Демократ от дема Ексона.

— Добре, Хипоталес. Обичта ти е благородна и пламенна във всяко отношение. Хайде, разкрий и на мене това, което си открил на твоите приятели,

за да се убедя дали владееш нещата, които е редно
205 да говори един влюбен пред своя любим или пред други хора.

— Сократе, ти отдаваш ли значение на някоя от Ктезиповите приказки? — рече Хипоталес.

— Защо? Това, дето казва, че си влюбен, отричаш ли го? — попитах аз.

Той отговори:

— Това не, но не е вярно, че съчинявам стихове и пиша проза в чест на моя любимец.

— Той е болен — рече Ктезип, — говори глупости и не е с всичкия си.

А аз рекох:

b — Искам да чуя, Хипоталес, не от стиховете ти, нито някоя песен, която си съчинил за момчето, мислите ти искам да чуя, за да разбера как се отнасяш към твоя любимец.

— Ктезип да ти ги каже — рече Хипоталес. — Сигурно ги знае добре и ги помни, щом като казва, че му е втръснало да ме слуша.

— Разбира се, че ще кажа, кълна се в божествете — рече Ктезип. — И то неща, които са достойни за присмех. Не е ли смешно да си влюбен, да си посветил повече от всеки друг вниманието си на своя любимец, а да не можеш да кажеш за него собствено нищо, което не би казало и едно дете?

c Хипоталесовите разговори и съчинения не се различават от това, което пее целият град за Демократ, за Лизис, дядото на момчето, и за всички негови предци — за богатствата им, за конете, които са отглеждали, за победите им с колесница и на короне в Питийските, Истмийските и Немейските игри⁵. Към тия неща той добавя още по-древни събития. Оня ден излагаше пред нас в една своя поема историята на гостуването на Херакъл — как един прадядо на Лизис, свързан с Херакъл в роднинство, го посрещнал в дома си. Самият прадядо бил син на Зевс и на дъщерята на героя, основател на неговия дем. С песни, дето старите жени ги пеят, ни занимава, Сократе, и с много други подобни приказки. Та ето какво пее и разказва, принуждавайки и нас да го слушаме.

d При тия думи рекох:

— Смешни ми Хипоталесе, ти съчиняваши и изпълняваши похвална песен за себе си, преди да си победил, така ли?

— Да, но в песента, която съчинявам и изпълнявам, не хваля себе си — отговори той.

— Мислиш си, че е тъй — рекох аз.

— Какво искаш да кажеш? — попита Хипоталес.

— Без всякакво съмнение — рекох аз — тия похвали се отнасят за тебе. Ако постигнеш любимеца си такъв, какъвто го представяш, това, дето си казал и изпял, ще ти бъде почетно отличие и в същност нещо като похвала за твоята победа, за това, че си спечелил такъв любимец. Ако пък ти убегне, колкото по-големи похвали си изрекъл за него, от толкова по-ценено нещо ще изглеждаш лишен и толкова повече ще ти се присмиват. Затова, мили мой, който е опитен в любовните дела, не възхвалява своя любим, преди да го постигне, защото се опасява за бъдещето, не е сигурен как ще се развият събитията. Освен това, когато човек похвалява и въздига хубавците, те почват да се пъчат и надуват. Не мислиш ли?

— Така е — рече Хипоталес.

— А колкото по-надути са, толкова по-трудно достъпни стават, нали?

— Вероятно.

— Какво би казал тогава за ловец, който по време на лова наежва дивеча и по този начин го прави трудно уловим?

b — Ясно е, че не е добър ловец.

— А нали е признак на голямо неумение нечии разкази или песни да предизвикват у слушателите не очарование, а раздразнение?

— Струва ми се, че е така.

— Тогава, Хипоталесе, внимавай да не би да заслужиш всички тия обвинения за поезията си. Впрочем, предполагам, за човек, който си вреди със собственото си творчество, ти не би се съгласил, че е добър поет, щом като е вреден за себе си.

— Не, кълна се в Зевс — рече Хипоталес. — Би било крайно абсурдно. Но именно затова се обръщам към теб, Сократе. Посъветвай ме, ако искаш, с и друго, но и това — как да разговаря човек и как-

Во да прави, за да стане мил на своя любимец.

— Не е лесно да се каже — отвърнах аз. — Но ако си съгласен да го доведеш да поприказвам с него, навярно ще успея да ти посоча с какво би трябвало да заместиш тия разкази и стихове, които твоите приятели твърдят, че казваш и пееш.

— Добре — отговори Хипоталес. — Това не е трудно. Ако влезете с Ктезип в палестрата, седнете и заговорите, предполагам, той също ще се присъедини. Страшно обича да слуша, Сократе. Освен това, понеже чувствуват празник на Хермес, младежите и момчетата^б днес са заедно. Ще дойде при вас. Ако пък не дойде, ето какво. Те са близки с Ктезип, тъй като неговият братовчед Менексен му е от всички най-добрият приятел. Затова, ако не приближи сам, Ктезип да го повика.

— Трябва да го направи — рекох аз.

При тия думи хванах Ктезип и двамата се отправихме към палестрата. Останалите вървяха след нас. Като влязохме, сварихме момчетата вече привързани с принасянето на жертвата. Ритуалът беше на привършване. Тъй както бяха в празнични дрехи, всички играеха на ашици — повечето вън на двора, неколцина пък играеха в един тъгъл на съблекалнята на четно и нечетно с много ашици, които вадеха от кошнички. Бяха ги наобиколили други момчета, които наблюдаваха играта. Между тях именно беше Лизис. Стоеше сред момчетата и младежите с венче на главата, отделяше се по хубост от другите и наистина заслужаваше си да кажат за него не само че е хубав, но и благороден.

Отстъпихме няколко крачки и седнахме на срещуположната страна — там беше спокойно — и заговорихме за нещо. Лизис започна да се извръща и настоятелно да ни гледа. Очевидно желаеше да дойде при нас. Известно време се двоумеше, неудобно му беше да приближи сам. После Менексен, който междувременно играеше на двора, влезе в съблекалнята и като ни видя с Ктезип, отпари се да седне при нас. Щом забеляза Менексен, Лизис го последва и седна при нас заедно с него. Приближиха и останалите, също и Хипоталес, който, като забеляза, че се струпаха хора, застана зад тях, крийки се зад гърба им, за да не го забележи Ли-

зис. Боеше се да не си навлече ненавистта на момчето. И тъй слушаше беседата, застанал прав. А аз погледнах към Менексен и рекох:

- c — Сине Демофонтов, кой от вас двама ви е по-възрастен?
- Спорим по тоя въпрос — отвърна той.
- Значи бихте спорили и по въпроса, кой от двама ви е от по-добро потекло — рекох аз.
- Сигурно — отговори Менексен.
- А също и по това, кой от двама ви е по-хубав.

Двамата с Лизис се засмяха.

— За това обаче, кой от двама ви е по-богат, няма да питам. Защото сте приятели, нали? — казах аз.

— Разбира се — съгласиха се те.

— А хората казват, че на приятелите всичко е общо⁷, тъй че ако това, дето казвате за приятелството си, е вярно, сигурно помежду ви няма различие в това отношение.

- d Казаха, че е така. Канех се след това да ги питам кой от двама им е по-справедлив и кой по-умен, но приближи един човек и вдигна Менексен, каза, че го вика педотрибът — изглежда, участвуващ в извършването на ритуал. Та той си отиде, а аз запитах Лизис:

— Нали, Лизисе, майка ти и татко ти те обичат много?

— Разбира се — отговори той.

— Значи те биха желали да достигнеш до възможно най-голяма сполука.

— Без съмнение.

- e — Според тебе може ли да се нарече сполучил един роб, лишен от възможността да прави това, което желае?

— За бога! Според мен не може — отвърна Лизис.

— Значи, ако майка ти и татко ти те обичат и желаят да сполучиш, очевидно ще положат всички усилия и ще се погрижат, за да сполучиш.

— Без съмнение — каза Лизис.

— Ще ти позволяват ли тогава да вършиш каквото искаш и за нищо ли от това, към което се

стремиши, няма да те порицават и да те възпират да го правиш?

— Кълна се в Зевс, Сократе. Възпирай ме, и то за много неща.

— А според тебе защо — попитах аз. — Дали от желание да се чувствуваш щастлив те възпирай да не правиш това, което искаш? Отговори ми на 208 следното. Ако пожелаеш да се качиш на една от бащините си колесници и поемеш юздите, когато той се състезава, не би ли ти позволил и би ли те възпраял?

— Кълна се в Зевс! Не би ми позволил — отвърна Лизис.

— А кому би позволил?

— Има един колесничар, на когото татко заплаща.

— Искаш да кажеш, че по-скоро на един наест човек възлагат да прави с конете това, което реши, не на тебе, а отгоре на това харчат пари за тази работа. Това ли искаш да кажеш?

b — Добре, и какво от това? — рече той.

— Предполагам, оставят те да водиш каруца с мулета и биха ти позволили, ако решиш, да грабнеш камшика и да гишибаш.

— Защо да ми позволяят? — попита момчето.

— Защо ли? — рекох аз. — Никой ли няма право да ги удри?

— Има право, особено мулетарят.

— А той роб ли е, или свободен?

— Роб — каза Лизис.

— Както изглежда, у вас ценят повече един роб, отколкото тебе, техния син, и по-скоро на роб възлагат да върши определена работа, не на тебе, и на него му позволяват да прави каквото реши, а тебе те възпирайт, така ли? Отговори ми и на този въпрос. Оставят ли те сам да се ръководиш, или с и това не ти поверявят?

— Как да ми го поверяват — рече той.

— Някой ръководи ли те?

— Ето този педагог⁸ — каза момчето.

— Нали той е роб?

— Е, и какво от това, наш роб е — отвърна той.

— Не е ли обидно — рекох аз — свободен чо-

век да бъде ръководен от роб? Но в какво се изразява ръководството на този педагог?

— Естествено в това, че ме води при учителя — отговори Лизис.

— Ами тия учители, те не те ли ръководят?

d — Съвсем естествено.

— Значи твоят баща по собствена воля ти е поставил доста много наставници и ръководители. Ами като се прибереш в къщи при майка си, дали за да се чувствуващ щастлив, тя те оставя да правиш каквото искаш с вълната и със стана, когато тъче? Тя сигурно че ти пречи да се допираш до бърдото на стана, до совалката и до другите предачески инструменти.

А той се засмя и рече:

e — За бога, Сократе. Не само че не ми дава, ами дори би ме набила, ако си позволявам да пипам.

— В името на Херакъл! — рекох аз. — Да не би нещо да си се провинил пред баща си и майка си?

— За бога, не съм — каза Лизис.

209 — Тогава защо така упорито ти пречат да се чувствуващ щастлив и да правиш каквото искаш. Защо те учат от сутри до вечер непрекъснато да робуваш някому и, накратко казано, да не вършиш почти нищо от това, което желаеш? Тъй че, както изглежда, нямаш никаква полза нико от толкова многото средства (с тях разполагат по-скоро всички други, но не и ти), нико от твоята тъй благородна натура, ръководена и оставена на грижите на друг. Ти, Лизисе, нико си властен за нещо, нико осъществяваш някое от желанията си.

— Така е, защото още не съм достигнал зряла възраст, Сократе — каза той.

— Това сигурно няма да е пречка, сине Демократов, поне за тази дреболия, когато майка ти и баща ти решат да ти я възложат. Предполагам, няма да чакат да достигнеш зряла възраст, когато поискат да им се прочете или напише нещо. Надявам се, измежду хората у вас най-напред към тебе ще се b обърнат да го направиш, нали?

— Разбира се — отвърна той.

— Следователно в този случай ти можеш да ре-

ший коя буква да напишеш по-напред и коя след това. А също и при четенето. Предполагам, когато хванеш лирата, нито татко ти, нито майка ти пречат да дръпнеш или да пуснеш тази от струните, която поискаш, да я опънеш с пръст или да си послужиш с перце. Пречат ли ти?

— Не, разбира се.

— Тогава, Лизисе, коя е причината, че в този случай не ти пречат, а в случаите, за които говорихме преди малко, ти пречат?

c — Според мене, защото първото го знае, а ония неща не ги знам — каза момчето.

— Добре, отлични мой — рекох. — Значи татко ти не чака твоето съзряване, за да ти довери всичко, ами в който ден сметне, че си по-умен от него, в този ден ще ти довери и себе си, и своето имущество.

— Предполагам — каза Лизис.

d — Добре — рекох. — Ами вашият съсед не би ли подходил към тебе със същата мярка като баща ти? Дали ще ти възложи според тебе да стопанисваш имота му, ако сметне, че разбираш от стопанство повече от него, или ще продължи сам да си го води?

— Предполагам, че ще ми го възложи.

— Ами смяташ ли, че атиняните няма да ти доверят работите си, когато разберат, че разполагаш с достатъчно опит и знания?

— Ще ми ги доверят.

e — За бога — рекох, — ами персийският цар дали на своя най-голям син, който наследява неговата власт над Азия, би възложил да прецени коя част от пригответо за готвене мясо трябва да се сложи в супата, или по-скоро на нас, в случай че отидем при него и покажем, че разбираме повече от сина му как се приготвя едно ядене?

— Очевидно на нас — каза Лизис.

— И не би позволил на сина си да хвърли дори зрънце сол, а на нас даже цяла шепа да грабнем, би ни позволил да я пуснем в яденето.

— Несъмнено.

— Ами ако на сина му заболеят очите, би ли допуснал да се допре до очите си, ако смята, че не е лекар, или би му попречил?

- 210   — Би му попречил.
- А ако разбере, че ние сме лекари, дори да решим да разтворим очите и да ти посипем с пепел, предполагам, че не би ни попречил, понеже ще смята, че разбираме и постъпваме правилно.
- Вярно е това, дето казваш.
- И всички останали неща ли би поверил по-скоро на нас, а не на себе си и на сина си — тия неща, в които счете, че сме по-умни от тях двамата?
- Така трябва да бъде, Сократе — каза Лизис.
- Сократ доказва,
че само знаещият
може да бъде
полезен и обичан
и по този начин
принизява Лизис*
- b   — Значи тъй е, мили Лизисе. Това, в което сме знаещи, всички на нас ще ни го поверяват — елини и варвари, жени и мъже. И ще можем да правим в тази област каквото решим. И никой няма да иска да ни пречи. Ще бъдем свободни и самите ние, и други ще ръководим. Изобщо тия неща ще бъдат наше притежание и за нас ще бъде ползата от тях. А с това, за което не сме придобили знание, никой няма да ни възложи да правим по свое решение каквото и да е. Напротив — всички
- c   ще ни пречат в степента, в която могат, и не само чуждите хора, но и баща ни, и майка ни, а ако можем да си представим някой по-близък от тях, също и той. И в тия неща ще се окажем подчинени на други хора, а самите неща ще ни бъдат чужди, защото няма да извлечаме никаква полза от тях. Съгласен ли си, че е така?
- Съгласен съм.
- При това положение бихме ли събудили нечия обич, дали някой ще ни обикне за тия неща, за които сме безполезни?
- Разбира се, няма — каза Лизис.
- Значи в момента нито твоят баща може да те обича, нито някой друг да обича когото и да било, доколкото той е безполезен.
- d   — Изглежда, че е така — рече момчето.
- Значи, чедо, ако станеш знаещ, всички ще те обикнат и всички ще ти станат близки, тъй като ще бъдеш полезен и с високи качества. В противен

случай няма да те обича никой друг, нито баща ти, нито майка ти, нито домашните ти. А може ли човек да се гордеет с това, Лизисе, в което все още не може да се вмисли?

— Невъзможно е — отговори той.

— Значи, ако ти се нуждаеш от учител, все още и не можеш да се вмисляш.

— Вярно.

— Значи и не си горделив, щом като си още слаб в мисленето.

— За бога, Сократе — рече Лизис. — Смятам, че не съм.

e При тия негови думи погледнах към Хипоталес и насмалко щях да събъркам. Мина ми наум да кажа: „Ето тъй трябва да разговаря човек с любимецца си, Хипоталесе. Трябва да го приизиява и свива, а не като тебе да го разхвалва и разгалва.“ Но забелязах, че разговорът го беше измъчил и объркал, и се сетих, че държи Лизис да не забележи, че стои отзад. Затова се овладях и се въздържах от тия

211 думи. В тоя момент Менексен се върна и седна до Лизис на същото място, където седеше преди малко. Тогава Лизис в изближ на момчешка привързаност незабелязано от Менексен ми каза следното:

— Сократе, кажи и на Менексен това, което ми каза на мене.

А аз рекох:

— Ти ще му го кажеш, Лизисе. Нали ме слуша внимателно?

— Съвсем внимателно — рече той.

b — Тогава опитай се — рекох аз — да си припомниш казаното колкото се може по-точно, за да му го предадеш ясно. Ако се патъкнеш на нещо, което си забравил, ще ме запиташи друг път.

— Добре, Сократе, непременно ще направя тъй, бъди уверен. Но ти поговори с него за нещо друго, та да послушам и аз, докато стане време да си ходим в къщи.

— Хубаво — рекох аз, — трябва да го направя, щом като ме караш. Бъди готов обаче да ми помогнеш, в случай че Менексен реши да ме оборва. Не намираш ли, че обича да спори.

— Кълна се в Зевс, да, и то много. Затова имен-
сно искам да подемеш разговора с него.

— За да стана за присмех, така ли? — рекох аз.
 — Не, за бога. Напротив — за да го обуздаеш.
 — Откъде-накъде? — рекох аз. — Не е лесно.
 Той е страшно опитен, ученик е на Ктезип. Впрочем
 и самият Ктезип е тук, не виждаш ли?

— Не обръщай внимание на това, Сократе, ами
 хайде, започвай да разговаряш с Менексен.

— Трябва да започна — рекох аз.

Ние си разменяхме тия думи, когато се обади
 Ктезип:

d — Защо само вие двамата се угощавате, не можем ли и ние да вземем участие в разговора?

— И без това трябва да се включите — рекох аз. — Защото Лизис не разбира някои неща от това, което говоря. Казва, че според него Менексен ги разбира, и предлага на него да задаваме въпроси.

— Е какво, няма ли да започнеш? — попита Ктезип.

*Сократ повдига
 въпрос
 за приятелството
 и за това, какво
 представлява*

— Добре, ще започна — рекох аз. — Менексене, отговаряй на въпросите, които ти поставям. Още от дете желая да се сдобия с едно нещо, както всеки си има никакво же-

ление. Един иска да притежава коне, друг — кучета, трети — пари, четвърти — почести. Мене тия неща не ме беспокоят. Но към това да се сдобия с приятели изпитвам направо страст. По-скоро бих предпочел да притежавам добър приятел, отколкото най-добрия пъдпъдък или петел⁹ на света, кълна се в Зевс, предпочитам го пред кон или куче. Вярвам, в кучето се кълна, пред богатството на Дарий¹⁰ с повече удоволствие бих предпочел да имам другар. До такава степен държа на приятелството.

212 Затова, когато ви гледам с Лизис, възхищавам се и ви смятам щастливци, че сте толкова млади, а сте успели тъй бързо и лесно да се сдобиете с това притежание — ти него си направил тъй бързо толкова близък приятел, и той тебе. Докато аз съм така далеч от това да притежавам приятел, щото не знам дори по какъв начин се сприятеляват двама души. Та именно това искам да те попитам, по-

- b неже имаш опит. Кажи ми! Когато един човек обича друг, кой от двамата е приятелят — този, който обича, или този, който е обичан? Или няма никаква разлика?
- Мене ми се струва, че няма никаква разлика — рече Менексен.
- Така ли смяташ? — попита аз. — Значи, ако един човек обича друг, и двамата стават приятели помежду си?
- Така смятам — отговори той.
- А слушва ли се обичта на обичащия да не е споделена от този, който е обичан?
- Слушва се.
- Ами слушва ли се обичащият да бъде дори мразен? Каквото чувство понякога влюбените смятат, че любимите им хранят към тях. В повечето случаи една част от обичащите мислят, че чувство то им не е споделено, а друга, че отсрещната страна дори ги мрази. Или не смяташ, че това е вярно?
- Съвсем вярно е — каза Менексен.
- В този случай единият обича, а другият е обичан, така ли?
- Да.
- Тогава кой от двамата е приятел? Обичащият за обичания ли, независимо дали обичта му е споделена и дали го мразят, или обичащият за обичащия? Или при това положение никой не е приятел за другия, щом двамата не се обичат взаимно?
- Изглежда, че е тъй.
- d — Сега мислим значи не тъй, както преди малко. Тогава приехме, че ако единият от двамата обича, и двамата са приятели, а сега, че нито единият е приятел, нито другият, ако и двамата не се обичат.
- Изглежда, тъй е — каза той.
- Значи не е възможно да има приятелство, ако приятелското чувство на едната страна не е споделено от другата.
- Не, изглежда.
- Значи може да се каже, че не съществуват приятели на конете, ако конете не им отвръщат с приятелско чувство, нито приятели на пъдпъдъците, кучетата и магаретата, нито приятели на гимнастиката или мъдростта, ако мъдростта не им отвръща

с приятелско чувство. Или, напротив — всички изпитват приятелско чувство към тия неща, независимо че те не са настроени приятелски към тях, и не е прав поетът¹¹, който казва: „Щастлив е, комуто са приятели децата, единокопитните коне, ловджийските кучета и гостът от чужбина.“

— Аз мисля, че е прав — рече Менексен.

— Мислиш, че е вярно това, дето казва?

— Да.

— Значи излиза, Менексене, че обичаното е приятел за обичащия, независимо че то самото не обича и дори мрази. Примерно съвсем малките деца, все още неспособни за обич или изпитващи раздразнение, когато ги наказват бащите и майките им, независимо от това в същото време продължават да бъдат най-милото за родителите си.

— Да, мисля, че е така — каза той.

— Значи от това следва, че приятел е не обичащият, а обичаният.

— Навсярно.

— Значи враг е мразеният, а не мразещият.

— Очевидно.

— Значи в редица случаи ще стане възможно човек да бъде обичан от врага и мразен от приятеля си, да бъде приятел на врага си и враг на приятеля си, щом като обичаното е това, което е приятелски настроено, а не обичащото. Но е доста абсурдно, мили ми друже, а и повече — мисля, невъзможно е да бъдеш враг на приятеля си и приятел на врага си.

— Изглежда, имаш право, Сократе — каза Менексен.

— Щом като това е невъзможно, следователно трябва да приемем, че обичащото е приятел на обичаното.

— Изглежда, трябва.

— Значи, от друга страна, мразещото трябва да е враг на мразеното.

— Обезателно.

— Ние сме заставени следователно да заявим това, което казахме и преди — често приятелство се изпитва към нещо, което не е настроено приятелски, често и към нещо, което не отвръща с обич, или което отвръща с омраза. Често се изпитва

враждебност към нещо, което не е настроено враждебно или което е настроено приятелски. Това се случва, когато човек мрази нещо, което не отвръща с омраза или което отвръща с обич.

— Изглежда тъй е — каза Менексен.

А аз попитах:

— Какво да правим при това положение, щом като приятели не са нито обичашите, нито обичаниете, нито обичашите и обичаните едновременно, а освен това е нужно да добавим и случая, когато двама души се обичат помежду си?

— За бога, Сократе! Съвсем не зная — каза той.

Аз рекох:

d — Да не би пък изобщо изследването ни да е било неправилно?

— Така ми се струва, Сократе — каза Лизис, изчерьявайки се при тия думи. Стори ми се, че се обади, без да иска, понеже беше следил разговора с крайно внимание. Явно беше, че винаги слуша така напрегнат.

*Две противоположни
определения
на мотива
за сприятеляването —
подобието
и противоположността*

Исках Менексен да си отдъхне, пък и привлечен от интереса на Лизис към философски въпроси, смених събеседника и продължих разговора с него. Казах:

— Аз, Лизисе, мисля, че си прав, като казваш, че не бихме се лутали тъй, ако бяхме водили правилно разискването. Но нека оставим този път. Защото разискването ми се вижда трудно горе-долу като път. Аз мисля, че трябва да продължим в посоката, която вече поехме — да видим какво казват по тоя въпрос поетите, защото за нас те са като бащи и водачи в знанието.

214 Естествено техните мнения по въпроса за истинското приятелство не са без значение. Те твърдят примерно, че бог лично прави двама души приятели, като ги отвежда един при друг. Струва ми се, казват горе-долу следното: „Както се случва: събира подобен с подобния богът“¹² и ти прави познати. Дадох ли си попадал на тия стихове?

— Да — каза Лизис.

— А дали си чел в съчиненията на учените¹³, дето се казва същото, че подобното по необходимост е приятелски настроено към подобното? Това са тия, които говорят и пишат за природата на нещата и за вселената.

— Вярно е това, дето казваш — рече той.

— И прави ли са? — попитах аз.

— Може би — отговори Лизис.

— Може би наполовина — рекох аз, — а може би и изцяло. Само че не можем да разберем. Струва ни се, че лошият човек колкото по-близо дойде до друг лош човек и колкото повече общува с него, толкова по-омразен му става. Защото постыпва несправедливо. А приятелството между онеправдаещ и онеправдан е невъзможно. Нали е така?

— Да — отвърна той.

— Ако се разсъждава по този начин, щом като лошите са подобни един на друг, половината от твърдението би било невярно.

— Прав си.

— Според мене обаче поетите искат да кажат, че добрите са подобни един на друг и че са приятели, а лошите, както се казва за тях, никога не са подобни, дори и сами на себе си, но винаги са нестостоянни и променливи. А нееднаквото и различното от самото себе си трудно би било подобно или приятелски настроено към нещо друго. Нали и ти смяташ така?

— Да — каза Лизис.

— Струва ми се, друже, тия, които твърдят, че подобното е приятелски настроено спрямо нещо подобно, казват със загадка, че единствено добрият човек може да бъде приятел, и то само на добър човек, а лошият никога не се свързва в истинско приятелство нито с добър, нито с лош човек. Съгласен ли си?

Кимна в знак на съгласие.

— Значи вече достигнахме до положението кои са способни да бъдат приятели. Нашето разсъждение ни насочва, че това са добрите хора.

— Точно така мисля — каза той.

— И аз, но все пак — рекох — нещо в това по-

ложение не ме удовлетворява. За бога, нека да видим какво ме тревожи. Дали подобният е приятел на подобния, доколкото е подобен, и дали е полезен за него, бидейки такъв? Нещо повече. Едно нещо каква полза или каква вреда би могло да принесе на друго подобно нещо, след като самό на себе си не би могло? Възможно ли е да претърпи 215 промяна, след като самό не може да внесе промяна в себе си? Как биха се ценили помежду си тия подобни неща, след като не би било възможно да си помогнат в нещо? Биха ли се ценили?

— Не е възможно.

— А това, което не се ценя, как може да предизвика приятелско чувство?

— Изключено е.

— Добре, ама тогава подобният не е приятел на подобен. Може би добрият е приятел на добър, доколкото е добър, а не доколкото е подобен, така ли?

— Навсярно.

— Ами добрият, доколкото е добър, нали дотолкова би бил достатъчен сам за себе си?

— Да.

— А този, който си е достатъчен, според това, което означава „да си си достатъчен“, не се нуждае от нищо.

— Несъмнено.

— А този, който не се нуждае от нищо, и нищо би не бил считан за ценно.

— Не би считал.

— И щом не би считал, не би и обичал.

— Не, разбира се.

— А който не обича, не би бил и приятел.

— Изглежда, не.

— На какво основание тогава един добър човек би станал приятел на друг добър човек, след като те нито изпитват влечење един към друг, когато не са заедно (разделени, те си стигат сами на себе си), нито извличат никаква полза, ако са заедно? Какво би трябало да се направи, за да се ценят помежду си подобни хора?

— Нищо не би могло да се направи — каза Линзис.

с — А не могат да бъдат приятели, ако не се ценят един друг.

— Вярно.

— Гледай, Лизисе, макъде се отклонихме. Боя се да не би да се заблуждаваме, и то изцяло?

— Защо да се заблуждаваме? — каза той.

— Чух един човек веднъж да казва, в момента си го спомням, че подобното било враждебно спрямо подобното и добрите хора спрямо добрите. Той приведе тогава като свидетел и поета Хезиод, който казва:

„Грънчар срещу грънчар питает злоба, певец срещу певец, бедняк срещу бедняка...“¹⁴

Според него по необходимост се случвало същото и с всички други неща — колкото по-подобни били, с толкова повече омраза, злоба и честолюбие се изпълвали едно към друго, различните, обратно — с приятелско чувство. Бедният трябвало да бъде приятел на богат, слабият на силен, за да има подкрепа, а болният на лекар. Изобщо незнаещите трябвало да ценят и обичат знаещите. И блъскаво се върна още веднъж към основното положение, казвайки, че едва ли е възможно подобното да бъде приятел на подобно. Напротив — било точно обратното: най-противоположните неща били най-приятелски настроени помежду си. Всичко се стремяло към противоположното, не към подобното — сухото към влажното, студеното към топлото, горчивото към сладкото, острото към тъпото, празното към изпълване, пълното към изпразване¹⁵. И с останалите неща било така според този възглед, защото противоположното служело за храна на противоположното. Подобното не можело да извлече полза от подобно. Умно звучаха тия негови думи, друже, защото имаше право. А вие какво ще кажете, смятате ли, че е прав? — попитах аз.

216 — Прав е — каза Менексен — поне доколкото може да се разбере по твоя преразказ.

— Значи приемаме, че противоположното е настроено най-приятелски спрямо противоположното?

— Разбира се.

— Така да бъде — рекох аз. — Но не намираш ли, че е странно, Менексене. А тия всезнайковци

б изкуси в противоречието¹⁶ веднага ще се зарадват, ще скочат срещу ни и ще запитат дали има нещо по-противоположно от враждата и приятелството. Какво ще им отговорим? Нали трябва да се съгласим, че са прави?

— Трябва.

— Тогава ще те попитам враждебното може ли да се сприятели с приятелски настроеното или обратно?

— Нито едното, нито другото — каза Менексен.

— Ами справедливото с несправедливото и сдържаното с разпуснатото или доброто с лошото?

— Мисля, че не е възможно.

— Добре, ама ако приятелството възниква поради противоположността, тия неща също трябва да са настроени приятелски едно към друго.

— Трябва.

— Значи нито подобното е приятел на подобно, нито противоположното на противоположно.

— Изглежда е така.

с *Ново определение — приятелски се настройва това, което не е нито добро, нито лошо* — Но нека разгледаме още и следното. Да не би да не ни се удава да разберем, че след като приятелството наистина не е нито едно от тия положения, то е това, което не е нито добро, нито лошо и което поради това се настройва приятелски към доброто.

— Какво искаш да кажеш? — попита Менексен.

— За бога — рекох аз, — не зная. И действително свят ми се зави от мъчнотите на нашата тема. А може би, както казва старата поговорка, „красивото ни е приятел“. Впрочем красивото напомня нежно, гладко и хълзгаво тяло. И навярно защото е такова, така лесно ни се измъква и изпълзва. Аз впрочем казвам, че доброто е красиво. Ти не смяташ ли, че е така?

— Смятам.

— Заявявам по-нататък, все едно, че давам прорицание — това, което е приятел на красивото и доброто, не е нито добро, нито лошо. Чуй сега какво искам да кажа с това прорицание. Според мен

съществуват, общо взето, три вида положения — добро, лошо и това, което не е нито добро, нито лошо. А според тебе?

— И според мене — каза Менексен.

— И нито доброто може да се сприятели с добро, нито лошото с лошо, нито доброто с лошо, както това е недопустимо и според заключението, което е направихме преди малко. Тогава, ако изобщо съществува приятелство, остава възможността това, което не е нито добро, нито лошо, да се сприятелива било с доброто, било с подобно на самото него. Защото вероятно не би се сприятелило с лошото.

— Вярно.

— Преди малко обаче казахме, че и между подобни неща не може да има приятелство, нали?

— Да.

— Значи това, което не е нито добро, нито лошо, не би се сприятелило с подобно на себе си.

— Изглежда, не.

217 — Значи единствено на доброто може да се случи да получи за приятел това, което не е нито добро, нито лошо.

— Изглежда, така трябва да бъде.

— Е, момчета — рекох аз, — сега разговорът ни като че ли прие добра насока. Примерно, ако вземем и разгледаме едно здраво тяло, то не се нуждае нито от медицина, нито от помощ, защото сам щи набавя всичко. Затова никой здрав човек не би се сприятелил с лекар заради здравето си. Нали?

— Никой.

— Напротив, предполагам, болният би се сближил с лекар заради болестта си.

b — Несъмнено.

— Болестта е нещо лошо, а медицината нещо полезно и добро.

— Да.

— А тялото навярно, гледано само по себе си, не е нито добро, нито лошо.

— Така е.

— Тялото е принудено да цени и обича медицината заради болестта.

— Тъй е, струва ми се.

— Значи това, което не е нито добро, нито лошо,

става приятел на доброто, когато се появи нещо лошо.

— Изглежда.

— Очевидно сприятелява се, преди самото то да стане лошо под влияние на лошото, което му въздействува. Защото, веднъж превърнало се в лошо, то не би се стремяло към доброто и не би могло да се стане приятел. Казахме, че сприятеляването между доброто и лошото е невъзможно.

— Невъзможно е.

— Следете мисълта ми. Искам да кажа, че някои неща стават такива, каквото е това, което е при тях, а други не. Ако някой примерно оцвети един предмет с някакъв цвят, положеният цвят някак си остава върху оцветения предмет.

— Разбира се.

— Дали тогава оцветеният предмет е такъв по отношение на цвета си, какъвто е нанесеният цвят?

d — Не разбирам — рече той.

— Ето какво — рекох аз. — Ако косите ти са руси и някой ги намаже с белило, бели ли ще станат в този случай, или ще изглеждат бели?

— Ще изглеждат бели — отговори той.

— Обаче белият цвят ще бъде върху тях.

— Да.

— И все пак от това няма да станат по-бели.

Въпреки наличието на белия цвят те не са нито бели, нито черни.

— Вярно.

— Но когато старостта, друже, ги оцвети в същия цвят, те ще станат такива, каквото е това, дето е върху тях — под въздействието на явилия се бял цвят ще станат бели.

e — Несъмнено.

— Е, това в същност те питам — дали едно нещо става такова, каквото е това, дето е при него. Или ако е налице по един начин, става като него, а ако не е налице по този начин, не става?

— По-скоро е така.

— Значи и това, което не е нито добро, нито лошо, понякога не става лошо, влизайки в контакт с лошото, но понякога става.

— Разбира се.

— Следователно, когато не става лошо от контакта с лошото, този контакт го кара да се стреми към доброто. А контактът, който го прави лошо, го лишава и от стремежа към доброто, и от приятелството с него. В този случай не може да се каже, че то не е нито добро, нито лошо, защото вече е лошо. А казахме, че лошото не се сприятелива с добро.

— Не, разбира се.

— Тъкмо поради това бихме казали, че и тия, които вече са учени, престават да бъдат приятели на знанието независимо дали са хора или богове. От друга страна, не са приятели на знанието и тия, които са невежи дотам, че стават лоши. Никой лош и неук човек не е приятел на знанието. Остават в същност тия, които разполагат с това лошо нещо, незнанието, но въпреки че са под неговата власт, все още не са невежи, нито неуки и все б още смятат, че не знаят това, което не знаят. Та поради това приятели на знанието са именно тия, които не са нито добри, нито лоши. Докато лошите, както и добрите не са приятели на знанието. В предишните части на разглеждането установихме, че нито противоположните, нито подобните неща се сприятеливат. Нали си спомняте?

— Разбира се — казаха двамата.

— Значи сега, Лизисе и Менексене, съвсем сигурно е, достигнахме до положението кое е приятелство и кое не. Смятаме, че по отношение на душата, на тялото и във всяко отношение то се изразява в предизвиканото от появата на нещо лошо приятелско отношение към доброто, изпитвано от с това, което не е нито добро, нито лошо.

И двамата приеха и се съгласиха, че е така.

*Ново съмнение:
кое прави
приятелството —
приятелят
или ползата*

възприехме. Веднага ми се развали настроението и рекох:

— Ох, Лизисе и Менексене! Да не би да сме открили не истинско съкровище, а някой сън?

И самият аз бях крайно доволен като ловец, удовлетворен, че е хванал, каквото е гонил. Но после не зная как обхвана ме странното съмнение, че не е вярно това, което

- d — Какво искаш да кажеш? — попита Менексен.
Аз рекох:
— Боя се да не би тоя извод за приятелството, на който попаднахме, да ни е измамил като някой самохвалко, изпречил ни се на пътя.
— Защо пък? — каза Менексен.
— Нека видим следното — рекох аз. — Който е приятел, за нещо ли е приятел или за нищо?
— Трябва за нещо да е приятел — каза той.
— Дали поради някаква причина и цел или без причина и цел?
— С причина и цел.
— Дали понеже държи на това нещо, поради което се сприятеляват двама души, или понеже му е безразлично?
— Не мога да проследя мисълта ти много добре — каза Менексен.
- e — Сигурно — рекох аз. — Но ето как може би ще я проследиш, пък и аз, надявам се, ще вникна по-добре в това, което говоря. Преди малко стана дума, че болният е приятел на лекаря. Нали така?
- Да.
— Дали поради болестта си и заради здравето си се сприятелява с лекаря?
— Да.
— А болестта нещо лошо ли е все пак?
— Несъмнено.
— Ами здравето — попитах аз, — добро ли е или зло, или нито едното от двете?
— Добро е — каза той.
- 219 — Казахме впрочем, тъй ми се струва, че тялото, което не е нито добро, нито зло, поради болестта, това ще рече поради едно зло, се настройва приятелски към медицината. А медицината е нещо добро. Тя печели приятели заради здравето. И здравето е нещо добро, нали?
- Да.
— Здравето приятел ли е или неприятел на човека?
— Приятел.
— А болестта враг.
— Разбира се.
— Значи това, което не е нито добро, нито ло-

- b шо, е приятел на доброто поради нещо лошо и враждебно и заради нещо добро и приятелски настроено.
- Така изглежда.
  - Значи две неща се сприятеливат поради един враг и заради един приятел.
  - Изглежда.
  - Добре — рекох аз. — След като стигнахме дотук, момчета, нека проверим внимателно да не би да се заблуждаваме. Че приятелят е приятел на приятел, това положение оставям на страна, както и това, че подобното се сприятелива с подобно — казахме, че то е невъзможно. Но все пак нека разгледаме следното положение, та да не би казаното с преди малко да ни заблуди. Твърдим, че медицината е приятел на человека заради здравето.
  - Да.
  - Дали и здравето му е приятел?
  - Разбира се.
  - Щом като му е приятел, трябва да е заради нещо.
  - Да.
  - Заради нещо приятелско, ако следваме установеното преди малко.
  - Разбира се.
  - Следователно и това нещо ще бъде обичано поради друга обич.
  - Да.
  - Впрочем не трябва ли да се откажем да вървим по този път и не е ли по-добре да спрем при никакво основно положение, което няма да ни отвежда към един или друг вид приятелство, а ще d представлява това основно приятелство, поради което можем да кажем, че стават всички останали приятелства?
  - По-добре е.
  - В същност това ми е съображението. Боя се да не би всички останали неща, за които казахме, че се настройват приятелски поради него, да ни заблуждават като един вид негови сенки, а то да е основното нещо, в което действително се изразява приятелството. Нека се замислим ето над какво. Когато човек цени едно нещо много, както пример-

но един баща поставя сина си над всички останали ценности, дали такъв баща поради това, че цени толкова много сина си, би ценил високо и нещо друго? Ако разбере примерно, че синът му е пил бучиниш, би ли сметнал за нещо ценно виното, смятайки, че то ще го спаси?

— Очевидно — каза Менексен.

— Дали би сметнал за ценен и съда, в който е виното?

— Разбира се.

220 — Дали този човек не цени повече глинената купа и три чаши вино, отколкото сина си? Или нещата стоят ето как. Действията, които човек извършва при подобен случай, имат за цел не това, кое-то се прави във връзка с друго, а самото това нещо, заради което се правят останалите неща. Не че често не казваме колко много ценим златото и среброто. Но това може би не е толкова вярно. Напротив — ние ценим най-много това, което ни се вижда основно и заради което се приготвя и златото, и изобщо всичко, ще приемем ли, че е така?

— Разбира се.

*Сократ повдига
въпроса
за приятелството
по същество,
но в хода
на разсъждението
достига до абсурдно
заключение*

— Дали и с приятелство-
то работата не стои по
същия начин? За колко-
то неща казваме, че из-
питваме приятелство към
тях заради нещо друго,
към което сме разполо-
жени приятелски, изглеж-
да, казваме това просто
като фраза. Докато в

b същност истинското приятелство като че ли е това, към което клонят всички тия тъй наречени приятелства.

— Изглежда е така — каза Менексен.

— Следователно това, което предизвиква истинско приятелство, става приятел не поради нещо друго, предизвикващо приятелство, така ли?

— Вярно.

— По този въпрос в същност можем да приключим — това, което предизвиква приятелство, става приятел не поради нещо друго, предизвикващо прия-

телство. А доброто предизвиква ли приятелство?

— Мисля, че да.

— Дали поради злото обичаме доброто и може с ли да се приеме следното разсъждение? Както казахме преди малко, има три положения — добро, зло и такова, което не е нито добро, нито зло. Ако отстраним злото и то не влиза в контакт нито с тялото, нито с душата, нито с останалите неща, за които казахме, че сами по себе си не са нито добри, нито лоши, и ако запазим другите две положения, дали тогава ще има никаква полза от доброто, то няма ли да бъде безполезно? Щом като нищо не ни вреди, не бихме се нуждаели от никаква помощ. Тогава би станало напълно ясно, че ценим и обичаме доброто заради злото, все едно че доброто е лек срещу злото, а злото е болест. А ако липсва болест, няма нужда и от лекарство. Дали е тъй? Дали ние, които се намираме между доброто и злото, поради злото обичаме доброто и дали доброто само за себе си не носи никаква полза?

— Изглежда, че е тъй — рече той.

— А това наше приятелство, в което свършва редицата от всички останали приятелства, за които казахме, че стават поради никакво друго приятелство, то значи се различава от тях. Те биват наречени приятелства заради друго приятелство, докато е природата на действителното приятелство се изразява в нещо противоположно — излиза, че то е приятелство поради враждебност. И ако отпадне враждебността, приятелството няма да бъде възможно.

— Струва ми се, че няма да е възможно поне според току-що казаното — рече Менексен.

Попитах го:

— За бога! Ако отпадне злото, няма ли да отпаднат гладът и жаждата и други подобни нужди? Или гладът ще остане, щом като хората и другите живи същества продължават да съществуват, но поне няма да вреди, така ли? И жаждата, както и останалите нужди ще се запазят, но няма да бъдат зло, понеже злото ще е отстранено, така ли? Или е смешно да се поставя въпрос, какво ще бъде тогава и какво няма да бъде? Впрочем кой знае. Но

Поне това ни е известно, че понякога гладът на-
врежда, а друг път помага, нали?

— Разбира се.

- b — Значи, когато човек изпитва жажда или ня-
кое друго от тия желания, това състояние понякога
му помага, друг път му вреди, а понякога не става
нито едното, нито другото, така ли?

— Разбира се.

— Ако погине злото, редно ли е да погине с
него това, което не е зло?

— Съвсем не.

— Значи тия желания, които не са добри, нито
лоши, ще се запазят дори ако злото погине.

— Изглежда.

— Възможно ли е човек, който се стреми и из-
питва страст, да не обича това, към което се стре-
ми и изпитва страст?

— Според мене не е възможно.

— Значи и след погиването на злото, изглежда,
с някои неща ще продължим да бъдем в приятел-
ско отношение.

- c — Да.

— Все пак не би било така, ако злото е причина
да възниква едно приятелство. След неговото по-
гиване не би било възможно да се сприятеляват
две неща. Щом като бъде отстранена причината,
навсярно няма да е възможно осъществяването на
това, за което тя е причина.

— Прав си.

— Ние възприехме положението, че приятел-
ството се изразява в обичане на нещо поради нещо,
и тогава сметнахме, че това, което не е нито добро,
нито лошо, обича доброто поради лошото. Така ли?

— Вярно.

- d — Сега обаче, както изглежда, причината за
това да обичаш и да си обичаш излиза друга.

— Изглежда.

— Тогава стремежът ли в същност е причина за
приятелството, както казахме преди малко? И дали
устременото става приятел на това, към което се
стреми, и то тогава, когато се стреми, а това, дето
говорихме по-рано, е само брътвеж и нещо като
дълго и скучно поетическо произведение?

- Изглежда, тъй е — каза Менексен.
- А аз рекох:
- Хубаво, ама устременото все пак се устремява към това, от което чувствува липса. Нали?
  - Да.
- e — Значи изпитващото липса се сприятелива с това, което му липсва, така ли?
- Така ми се струва.
  - А изпитва липса за това, от което е лишено.
  - Несъмнено.
  - Както изглежда, Менексене и Лизисе, любовта, приятелството и стремежът в същност са насочени към сродното. Така излиза.
- Те се съгласиха.
- Значи, ако вие сте се сприятелили, някак по начало сте си сродни един на друг.
- Напълно — казаха те.
  - И значи, момчета — рекох аз, — ако един човек се устреми към друг или го заобича, не би се устремил, нито би го обичал и изпитвал приятелско чувство, ако по някакъв начин не е сроден на този човек по душа, по душевна нагласа, характер или по външен вид.
  - Разбира се — каза Менексен. Лизис замълча.
  - Добре — рекох аз. — Достигаме до извода, че в същност природното сродство води по необходимост до сприятеливане.
  - Тъй е, изглежда — каза Менексен.
  - Значи този, който е влюбен истински, а не само привидно, трябва да бъде обичан от своя любимец.
- b Лизис и Менексен кимнаха в знак на съгласие, но никак насила, а на Хипоталес от радост лицето прие всички възможни цветове.
- А аз рекох с намерение
Заключение да подложа на преценка
казаното:
- Ако сродното се различава от подобното, Лизисе и Менексене, може би сме достигнали до някакъв положителен извод за това, какво представлява приятелството, така ми се струва. Но ако подобното и сродното са едно и също нещо, няма да е лесно да отхвърлим предишното положение, това,

че доколкото са подобни, подобните неща са безполезни едно за друго. А да се съгласим, че безполезното става приятел, е погрешно. При това положение съгласни ли сте — рекох аз, — понеже вече сме като пияни от приказки, да приемем твърдението, че сродното е нещо различно от подобното?

— Разбира се.

— Можем ли тогава да положим, че доброто е всекиму сродно, а злото чуждо? Или злото е сродно на лошия, доброто на добрая, а на този, който не е нито добър, нито лош, това, което не е нито добро, нито лошо?

Двамата казаха, че според тях е така, че всекиму е сродно съответното.

А аз рекох:

d — Значи, момчета, отново попаднахме в тия първоначални положения, обясняващи приятелството, които отхвърлихме. Защото ще стане възможно несправедливият да се сприятели с несправедливия и лошият с лошия в не по-малка степен, отколкото добрият с добрая.

— Изглежда — каза Менексен.

— Какво излиза? Ако твърдим, че доброто и сродното са едно и също нещо, не твърдим ли, че могат да се сприятеляват само добри хора?

— Разбира се.

— Хубаво, ама за това положение ние се опровергахме. Нали си спомняте?

— Спомняме си.

e — Тогава какво повече можем да кажем? Или е ясно, че нищо. При това положение също като компетентен оратор в съдилището искам да резюмирам всичко казано. Щом като нито обичаните, нито обичащите, нито подобните, нито различните, нито добриите, нито сродните, нито всичко останало, което изброяхме — толкова много е, че вече не си спомням, — та щом като приятелят не е нито едно от тия неща, аз повече нямам какво да кажа.

223 След тия думи вече се канех да поканя в разговора някой от по-възрастните. Но в следващия момент също като някакви божества приближиха изневиделица педагогозите на Менексен и Лизис заедно с техните братя. Повикаха ги и ги подканаха да тръгват към къщи. Вече беше късно. Заедно с тия,

които ни бяха наобиколили, опитахме отначало да ги прогоним. Но те не ни обърнаха внимание, ами започнаха да се възмущават на своя лош елински
б и продължиха да подканват момчетата. Очевидно бяха пийнали по време на празнуването и човек не можеше да излезе на среца им. Затова отстъпихме и преустановихме беседата. И те вече тръгваха, а аз все пак казах:

— Станахме за смях днес, Лизисе и Менексене — и аз, възрастният, и вие. Тия, дето си отиват, ще кажат, че се смятаме за приятели — и себе си слагам при вас, а не сме в състояние да открием какво представлява приятелството.

различното разположение на интервалите в гамата. В античността основните хармонии са три — лидийска, фригийска и дорийска. Към тях се добавят йонийска, еолийска и двата вида лидийска — миксолидийска и хиполидийска (за нейния откривател вж. бел. 10 към „Алкивиад“). Според античните всяка хармония изразява определено настроение. Дорийската е сериозна и мъжествена, фригийската — страстна и екстазна, лидийската — нежна, йонийската — умоляваша и плаха, еолийската — забързана и игрива. Срв. за характера на хармониите „Държава“ 398e—399c.

¹² Четирите части на добродетелта или, по друг начин казано, четирите основни добродетели на душата са знание, мъжество, разумност и справедливост (срв. „Държава“ 427e сл.; също „Менон“ 70a—81b). Подобно разглеждане на добродетелта „мъжество“, макар и в друг контекст, в „Държава“ 429a сл.

¹³ Цитира се ст. 223 (Омир, Илиада V). Същият стих се повтаря и в осма песен (ст. 107). А в следващия ст. 108 се казва за Еней цитираното по-долу в текста на диалога „майстор в бягането“. (В българския превод на Ал. Милев и Бл. Димитрова мястото е изтълкувано неправилно като „виновник за срамното бягство“). Същият Омир употребява в „Илиада“ и за други герои — за Диомед (VI, ст. 98), за Хектор (XII, ст. 39), за Патрокъл (XXIII, ст. 17).

¹⁴ Герофори са леко въоръжени войници, наречени тъй по малките дървени щитове, които ги отличават. В текста става дума за битката при Платея (град в Беотия) в 479 г. пр. н. е., последното стълкновение между елини и перси, с косто завършва Третата гръко-персийска война.

¹⁵ Вж. бел. 16 към „Малкият Хипий“.

¹⁶ Що се касае до поговорката, има се пред вид не определена поговорка, а няколко, в които свинята е синоним на невежество. „Не всяка свиня“ означава в случая не всеки обикновен човек. *Кромионийската* свиня е свързана с мита за Тезей. Според легендата тя обитавала Кромион (селище в южна част на Мегарид) и вървеше пакости. Тезей я убил.

¹⁷ Ламах е атински генерал. Заедно с Никий и Алкивиад им бива доверено ръководството на Сицилийската експедиция (415—413 г. пр. н. е.), в която атиняните претърпяват пълно поражение.

¹⁸ Жителите на дема Ексона в атическата фילה Кекропида минавали за кавгаджии. Този тип се е наложил и в атическата комедия.

¹⁹ За Дамон вж. бел. 10 към „Алкивиад“, за Продик вж. бел. 17 към „Хармид“.

²⁰ За Никерат вж. бел. 1 към този диалог

²¹ Омир, Одисея XVII, ст. 347. Същият стих с цитиран в друг контекст в „Хармид“ (вж. в този том 161a).

Лизис

По всяка вероятност Платон създава този диалог по едно и също време с „Хармид“ и „Лахет“. За това говорят някои общи белези — редуването на двама партньори в събеседването, разказната рамка. Сократ в същност предава беседата, състояла се преди време в преразказ (вж. коментара към „Хармид“).

В „Лизис“ не се открива указание за годините, в които се провежда диалогът. Докато мястото е указано — беседата става в една палестра. В „Лизис“ се усеща стилът на вече зрелия писател. Платон описва подробно обстоятелствата на беседата, рисува битови картини, представя участниците в тяхното пластическо обкръжение.

Събеседниците са избрани в съответствие с темата — те са младежи и момчета. Хипоталп, Ктезип, Менексен и Лизис са исторически лица. Но останали без проява в политическото поприще, те са споменати почти само у Платон. (На името на Менексен е наречен едноименният диалог.) От знатни или заможни семейства, те принаадлежат към цвета на атийската младеж и представляват типа на Сократовата аудитория.

Както и „Хармид“, диалогът „Лизис“ предава доста точно реалната атмосфера, в която Сократ практикува своето беседване. Характерна черта за тази атмосфера са вътрешнополовите отношения, които трябва да се разбираят конкретно исторически. Иначе много нещата и в „Лизис“, и в зрелите диалози „Пир“ и „Федър“ биха останали непонятни за съвременния читател. Своеобразна останка от родовото общество, от друга страна, тия отношения са явление, отговарящо на обществените условия в епохата на атийската класика. Жената не се счита за личност и точно това дава смисъл на вътрешнополовата любов, смисъл като на нещо по-ценено от естествено-то природно отношение. Действува и конкретната проява на този фактор — мъжете прекарват дълго време заедно, по улиците, в палестрите и гимназионите. Най-после действува и външен фактор — влиянието от Изток и по-специално от Персия, където мъжката любов е особено разпространена.

Като се има пред вид, че в „Лизис“ това отношение се смята за обичайно и редно, в същото време да не убягва от погледа на читателя идеализацията, въздвигането му в духовност, от която се поражда и философската тема. Изобщо това е характерно за Платон — вниквайки дълбоко в реалното, в наследеното от традицията, той гради своята философия чрез екстраполиране и систематизиране на тенденциите на елинската култура.

За разбирането на „Лизис“ читателят трябва да има пред вид още едно обстоятелство. Тема на диалога е понятието „приятелство“. Но гръцката дума *philia* (приятелство), която в оригинална кореспондира до инословие с *phílos* (приятел), се гради върху значението „обич“, а не върху „приятен“, както е на български. Същевременно българското „обич“ е много по-категорично и много почувствуто оцветено от гръцката *philía*, при това на български не му кореспондира деятел, който да означава обичаш. Допълнителна, почти непреодолима трудност при превеждане възниква от факта, че деятелността на гръцкото *phílos* не е тъй подчертана, както в българското „приятел“, което дава основание на Платон да употребява думата ту в пасивен, ту в активен смисъл. Нещо повече — някои тълкувания в диалога възникват поради семантичната динамика на гръцката дума. Така че може да се каже — в известна степен „Лизис“ е семантичен анализ на самите думи. Философската проблематика, колебанието, смяната на определения и отхвърлянето на изводи се поражда от многозначността на съответната старогръцка дума. Затова, като следи употребените в превода синоними за *philía* и *phílos*, читателят трябва да добавя от себе си нещо, което никой превод на български не е в състояние да предаде — вътреш-

ната неразчлененост на значенията „приятелство“ и „обичане“, присъща на гръцките думи.

Както и в другите ранни диалози на Платон, при разискването на понятието се минава през различни определения, които се оказват незадоволителни поради една или друга причина. В случая се дискутират няколко общоприети мнения и по този начин се реагира на онзи свод от практически възгледи, от който винаги изхожда Платон. Следваики своя метод, Сократ поставя въпрос за приятелството изобщо, основанието за всички останали приятелства. Но на пръв поглед щастливо откритото определение се оказва абсурдно. Отличен психолог в представянето на събеседниците и техните вълнения, Платон естествено не може да подхodi социалнопсихологически в анализа на понятието. Той го разглежда като същност в онтологически план. Оттук и ония общи космологически знания, привлечени от предходната натурафилософия, оази особена предметност на отношението приятелство, разпространено върху цялото битие — представа, естествено чужда на съвременния човек. Заслужава да се отбележи още една особеност на Платоновото мислене в „Лизис“. Като търси какво представлява приятелството, философът смесва сферата на причината със сферата на същността. Осъзнал в един момент това смесване, той се отказва от търсенето попнатък и, както обикновено става в ранните диалози, въпросът остава открит.

¹ Академията е градина, посветена на героя Академ. В гимназиона, устроен в нея, Платон основава своята школа, която получава името си от мястото. За гимназиона Ликийон вж. бел. 1 към „Евтифорън“.

² Паноп е древен атически герой. Според източниците близо до извора, за който става дума в текста на диалога, имало светилище на героя.

³ За палестра вж. бел. 2 към „Хармид“.

⁴ Микос е неизвестно лице. Наречен малко по-долу в текста на диалога софиست от Сократ, той не ръководи спортните занимания в палестрата, т. е. не е педотриб, а преподава различни науки, какъвто е случаят с двамата софисти в диалога „Евтидем“ 271а.

⁵ Това са общогръцките състезания, празници, устройвани в определен интервал от време. Питийските игри се устройвали на всеки четири години край Делфи в чест на Аполон Питийски. Истмийските игри се устройвали в Коринт на всеки две години. Немейските игри се устройвали на всеки две години в Немея (Северна Арголида) в чест на Зевс Немейски. За Олимпийските игри вж. бел. 2 към „Малкият Хипий“.

⁶ Бог Хермес е патрон на палестрите и гимназионите. Под младежи в случая се има пред вид възрастта от 14 до 18 години, а под момчета — възрастта от 12 до 14. Хипоталес вече наближава 18 години, т. е. скоро ще стане ефеб, а Лизис е още момче. В деня на празника младежите, които обикновено се занимават в гимназион, са дошли в палестрата, дето се провеждат заниманията на момчетата.

⁷ „На приятелите всичко е общо“ е поговорка, приписвана на пигагорейците.

⁸ За педагоз вж. бел. 23 към „Алкивиад“.

⁹ Сократ споменава тия птици, тъй като обичаят да се отглеждат е твърде разпространен. Използват ги за разни игри и състезания.

Срв. „Алкивиад“ 120ab и бел. 14 към същия диалог, също „Големият Хиппий“ 295cd (в този том).

¹⁰ Става дума за персийския цар *Дарий I* (521—485), прочут с богоизвестната си.

¹¹ Цитат от елегия на Солон (фрг. 21 — изд. на Hiller-Crusius, 1913). За Солон вж. бел. 5 към диалога „Хармид“.

¹² Омир, Одисея XVII, ст. 218.

¹³ Става дума за философите от ионийската школа (Талес, Анаксимандър, Анаксимен), за елеатите (Парменид, Зенон), писали философски съчинения, озаглавени „За природата“, но главно за Емпедокъл (V в. пр. н. е.), който различава два двигателя във вселената — привързаност (*philia*) и вражда (*peίkos*).

¹⁴ Хезинод, Дела и дни, ст. 25—26 — Платон цитира неточно, като помества в ст. 25 част от ст. 26. За Хезинод вж. бел. 7 към „Ион“.

¹⁵ Очевидно се визира учението на Хераклит, за когото основната движеща сила в битието е борбата на противоположностите. Вж. и бел. 23 към „Големият Хиппий“.

¹⁶ Изкусти в противоречението или по-точно изкусти в това да говорят и за, и против. Намеква се за софистите и по-точно за Протагор (вж. едноименния диалог в този том), който се счита за от-

кривател на това изкуство, наречено *antilogikē*.

Протагор

„Протагор“ е един от най-блестящите образци и на Платоновата проза, и на античната литература изобщо, но и едно от най-трудните за разбиране философски произведения.

Платон разгръща богато табло на интелектуалния живот в Периклов Атина, като изкарва на сцената един от първите хора на гръцката софистична мисъл — Протагор, Продик, Хиппий — и един от характерните лица на тогавашната атинска „младеж“, която е една от причините или по-скоро поводите за Сократовата гибел в „Апологията“; води със засилване и отслабване действието, като вмъква интермеди, при които читателят си почива, забавлява и подготвя да влезе отново в предмета на диалога; характеризира майсторски лица и състояния; вмъква или редува шага, хумор и ирония с напълно сериозното и превръща сериозното в шага и шагата в сериозно. И всичко с една изящна и очарователна куртоазия, която в основата си е искрена. Защото Протагор, ако говорим само за него — приятел на Перикъл, — не е обикновен софист, но личност, която със своето учение за релативността във вселената, концепция, близка до тази на Хераклит, е бил опасен противник на Платоновия идеализъм. Един блестящ диалог с атмосфера, но крайно сложен.

Тази сложна композиция, не само външна, но и вътрешна, се обяснява не само с намерението на Платон да разгледа от много страни и от различни гледни точки въпроса за „добродетелта“ (ду-

ма, която не покрива точно гръцкото *agēte*, с много широк обхват и съдържаща елементи, които българската дума или оставя настраана, или на заден план), но и да покаже предимството на Сократовия „диалектически“ метод пред този на софистите, които си служат с три елемента: мит, дълга и сложна реч-лекция и разбор на пое-